

*Іван ПРИСЯЖНЮК,
заступник директора
Інституту підвищення кваліфікації кадрів
Національної академії прокуратури України,
старший радник юстиції,
кандидат юридичних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА АБО ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

Ключові слова: недоторканність житла; інше володіння особи; проникнення; вторгнення; суб'єкт злочину; кримінальна відповідальність.

Захист основних прав і свобод людини та громадянина, в тому числі й права на недоторканність житла або іншого володіння особи, є пріоритетним завданням будь-якої сучасної держави. Кримінальні кодекси багатьох іноземних країн містять норми, що передбачають відповідальність за такі дії. Удосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність в указаній частині має здійснюватися з урахуванням досвіду зарубіжних держав. У цьому контексті вважаємо за доцільне проаналізувати відповідні норми, які діють в окремих європейських державах і закріплені у кримінальних кодексах Бельгії (офіційна назва держави – Королівство Бельгія) [1, 119, 273–274], Голландії (офіційна назва держави – Королівство Нідерланди) [2, 271, 273–274, 432], Данії (офіційна назва держави – Королівство Данія) [3, 193], Іспанії (офіційна назва держави – Королівство Іспанія) [4, 69], Республіки Болгарія [5, 127–128], Республіки Польща [6, 148], Республіки Сан-Марино [7, 159], Франції (офіційна назва держави – Французька Республіка) [8, 234], ФРН [9, 282–283], Швеції (офіційна назва держави – Королівство Швеція) [10, 206], Швейцарії (офіційна назва держави – Швейцарська Конфедерація) [11, 45].

У теорії кримінального права проблема кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла або іншого володіння особи розглядалася у працях таких науковців, як О.І. Бойцов, Г.М. Борзенков,

В.О. Владіміров, І.М. Гальперін, Л.Д. Гаухман, Г.І. Загородніков, О.О. Кваша, Л.О. Красавчикова, А.М. Красіков, С.Я. Лихова, Ю.І. Ляпунов, Л. Мачковський, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, М.Й. Коржанський, П.С. Матишевський, Т.М. Нуркаєва, С.В. Познишев, Г.Ю. Рунов, А.В. Серебреннікова, М.С. Таганцев, М.І. Хавронюк та інших. Однак в роботах цих дослідників приділяється мало уваги особливостям відповідальності за порушення недоторканності житла або іншого володіння особи у кримінальному законодавстві європейських держав.

Право людини на недоторканність житла закріплене в Конституціях всіх європейських держав. Наприклад, у Німеччині право на недоторканність житла передбачене в ст. 13 Основного Закону ФРН 1949 року, в якій вказується, що житло недоторканне; обшуки можуть проводитися тільки за розпорядженням судді, а у невідкладних ситуаціях також за розпорядженням інших органів, передбачених законом і тільки в установленому порядку. В інших випадках проникнення в приміщення та інші обмеження можуть мати місце лише з метою захисту від загальної небезпеки чи від небезпеки для життя окремих осіб, а на підставі закону також і для відвернення загрози загальній безпеці та порядку, зокрема для задоволення термінової потреби у приміщеннях, боротьби з небезпекою епідемій і захисту неповнолітніх, які у них перебувають [12, 342]. У ст. 18 Конституції Іспанії проголошується недотор-

канність житла і вказується, що вторгнення до нього чи обшук без дозволу господаря або попередньої санкції суду не допускається, за винятком випадків затримання на місці вчинення злочину [13, 219].

З метою забезпечення механізму реалізації конституційного права на недоторканність житла у кримінальному законодавстві європейських держав наявні статті, в яких передбачається відповідальність за такий злочин.

У проаналізованих нами кодексах стаття (статті), яка (які) передбачає (передбачають) відповідальність за порушення недоторканності житла, вміщена (вміщені) у різних розділах. Відповідне посягання оцінюється як: злочин проти громадського порядку (розділ 7 КК ФРН, розділ 5 КК Голландії), злочин проти свободи (розділ 4 КК Швейцарії, глава 13 КК Республіки Польща, глава 2 КК Республіки Сан-Марино), злочин проти свободи і громадського спокою (глава 4 КК Швеції) або злочин проти прав особи (громадянина) (глава 3 КК Республіки Болгарія, глава 27 КК Данії). Зокрема, у кримінальних кодексах Болгарії та Іспанії є окремі структурні підрозділи, які передбачають відповідальність за порушення недоторканності житла: розділ 3 глави 2 КК Республіки Болгарія «Порушення недоторканності житла, приміщення або транспортного засобу» та глава 3 розділу 10 КК Іспанії, присвячена посяганням, пов'язаним із порушенням недоторканності житла, приміщення юридичної особи або відкритих установ.

Характерним для багатьох кримінальних кодексів, що розглядаються, є наявність однієї статті, в якій встановлюється відповідальність за порушення недоторканності житла (§ 264 КК Данії, ст. 170 КК Республіки Болгарія, ст. 193 КК Республіки Польща, ст. 182 КК Республіки Сан-Марино, ст. 186 КК Швейцарії, ст. 6 КК Швеції). Однак у Кримінальному кодексі ФРН йдеться про два відповідні склади злочинів: порушення недоторканності житла (§ 123) та тяжке порушення недоторканності житла (§ 124).

В основному у кримінальному законодавстві європейських держав передбачена відповідальність не лише за порушення недоторканності житла, а й приміщень, що належать юридичній особі. При цьому простежується різний підхід законодавця щодо розміщення відповідних норм. Наприклад, у КК Голландії та КК Іспанії відповідальність за

порушення недоторканності приміщень юридичних осіб передбачена в окремих статтях (відповідно, у ст. 139 та ст. 204). В інших кодексах така норма об'єднана законодавцем в одну статтю разом з порушенням недоторканності житла особи (§ 123 КК ФРН, ст. 6 КК Швеції, ст. 439 КК Бельгії).

У кримінальних кодексах Бельгії та Голландії в окремих статтях передбачається відповідальність за порушення недоторканності житла, вчинене публічними службовцями (публічними чиновниками). При цьому відповідні статті вміщені в окремих структурних підрозділах, що у цілому передбачають кримінальну відповідальність за злочини, вчинені такими суб'єктами (глава III КК Бельгії «Про посягання, вчинені публічними чиновниками на права, що гарантуються Конституцією» та розділ XXVIII КК Голландії «Злочини, пов'язані зі зловживаннями по посаді»). У більшості інших кримінальних кодексів європейських держав вчинення злочину посадовою особою розглядається як кваліфікуюча ознака порушення недоторканності житла.

Аналіз кримінальних кодексів окремих європейських держав наочно продемонстрував, що законодавець цих країн по-різному підходить до розуміння понять «житло» та «приміщення». В одних кодексах лише передбачається відповідальність за порушення недоторканності житла, однак визначення відповідного терміна не наводиться (ч. 1 ст. 170 КК Республіки Болгарії, ст. 203 КК Іспанії, ст. 432-8 КК Франції), в інших – предметом злочину визнається не лише житло, а й інші приміщення або території, які належать потерпілому, в тому числі транспортні засоби (§ 123 КК ФРН – житло, виробничі приміщення чи приміщення, які охороняються від чужого доступу або зачинені приміщення, призначені для громадських служб чи транспорту; ст. 138, ст. 370 КК Голландії – житлова зачинена кімната або приміщення, яким користується інша особа, ст. 139 КК Голландії – кімната, призначена для здійснення публічної служби; § 264 КК Данії – будинок іншої особи або будь-яке інше місце без вільного доступу; ст. 186 КК Швейцарії – будинок, квартира, зачине не приміщення будинку чи площадка, яка огорожена забором і безпосередньо належить до будинку, двір або садок чи будь-яке господарське приміщення; ст. 193 КК Рес-

публіки Польща – чужий будинок, квартира, житло, приміщення або огорожена територія; ст. 182 КК Республіки Сан-Марино – житло іншої особи або будь-яке інше місце, що належить приватній особі, або яка займається індивідуальною діяльністю; ч. 3 ст. 170 КК Республіки Болгарія – житло, транспортний засіб чи службове приміщення особи, яка користується міжнародним захистом; ст. 439 КК Бельгії – житловий будинок, квартира, кімната або інше приміщення, що займає інша особа, службове приміщення; ст. 6 КК Швеції – кімната, будинок, двір, судно).

У кримінальному праві європейських держав пропонуються визначення відповідних понять. Наприклад, у кримінальному праві ФРН поняття «житло» є родовим і охоплює всі приміщення, які призначені для перебування в них однієї чи декількох осіб, як правило сім'ї, або які використовуються ними з тією ж метою [14, 63]. Тобто відповідне поняття охоплює як приміщення, призначені для постійного, так і для тимчасового проживання у ньому людей, а також номери в готелях, кораблі, вагончики, кемпінгові палатки. Іноді у судовій практиці ФРН під поняттям «житло» розуміються і допоміжні приміщення (комори, сходові клітки, санітарно-технічні приміщення та інші), новобудови, а також приміщення, що пустують [14, 63; 15, 44]. Разом із тим судова практика ФРН не визнає житлом транспортні засоби, приміщення, які слугують для тимчасової ночівлі.

Крім визначення поняття «житло», у кримінальному праві ФРН встановлюється зміст й інших термінів, які використовуються у КК цієї держави. Зокрема, виробничими визнаються приміщення, які на певний час чи постійно використовуються переважно для зайняття виробничою, науковою, художньою чи іншою схожою діяльністю. Наприклад, судова практика визнавала виробничими спорудами ті приміщення, що займали закордонні місії та консульства, якщо вони не є житлом (рішення Верховного суду землі в м. Кельн), галерея-прибудова до торгового приміщення, яка не використовувалася для торгівлі, однак в якій знаходилися виставкові стенди (вирок суду м. Ольденбург) [16, 64]. Приміщення, яке охороняється від чужого доступу – це приміщення, що належить будь-якій особі, яке певним чином захищене від незаконного доступу до нього

інших осіб, наприклад, забором чи стіною [16, 64]. Зокрема, таким приміщенням судова практика ФРН визнає допоміжні приміщення (комори, сходові площадки, санітарно-технічні приміщення тощо), якщо вони не становлять з житлом єдиного цілого, а також зачинені приміщення, призначені для громадських служб чи транспорту, які будівельними спорудами чи природним чином захищені від загального доступу (приміром, школи, державні установи, суди, вокзали, зали очікування, вагони метро, трамваї, автобуси тощо [16, 64]. Приміщеннями, що охороняються від чужого доступу, у судовій практиці ФРН не визнаються споруди, призначені для зносу, в яких вибиті двері та вікна.

Об'єктивна сторона злочинів, що порушують недоторканність житла або іншого володіння особи, у більшості проаналізованих кримінальних кодексів європейських держав характеризується двома альтернативними діями, вираженими у формі дії (проникнення у житло – § 123, § 124 КК ФРН; частини 1–3 ст. 170 КК Республіки Болгарія, ст. 186 КК Швейцарії, ст. 193 КК Республіки Польща, ст. 432-8 КК Франції, ст. 439 КК Бельгії; незаконне вторгнення – статті 138, 139 КК Голландії, ст. 6 КК Швеції, статті 203, 205 КК Іспанії; отримання доступу – § 264 КК Данії) та бездіяльності (протизаконне незалишення чужого житла, незважаючи на наполегливе прохання уповноваженої особи його залишити (§ 123 КК ФРН, ч. 4 ст. 170 КК Республіки Болгарія, статті 138, 139 КК Голландії, ч. 2 § 264 КК Данії, ст. 186 КК Швейцарії, ст. 6 КК Швеції, ст. 193 КК Республіки Польща, ст. 182 КК Республіки Сан-Марино). Крім того, у ст. 432-8 КК Франції передбачається відповідальність не лише за проникнення, а й за спробу проникнення у житло.

У статтях окремих кодексів, крім спільно небезпечного діяння, передбачається також і спосіб порушення недоторканності житла (зокрема, у ч. 1 ст. 170 КК Республіки Болгарія вказується, що кримінально караним є проникнення у житло способами насильства, погрози, хитрощів, спритності, зловживання владою або шляхом застосування спеціальних технічних засобів; у ст. 439 КК Бельгії – проникнення за допомогою погроз чи насильства або шляхом злому, перелізання чи підробки ключів).

Усі склади злочинів у проаналізованих кодексах мають формальний склад і вважаються закінченими з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння.

Суб'єкт більшості відповідних злочинів у кримінальних кодексах окремих європейських держав загальний. Згідно з кримінальним законодавством ФРН та Іспанії відповідальність за порушення недоторканності житла передбачена з чотирнадцятирічного віку. У кримінальному законодавстві Голландії запропоноване визначення суб'єкта цього злочину, яким визнається особа, що увійшла чи залізла у приміщення або використала відмичку чи фальшивий наказ, чи фальшиву форму, або яка не помилково проникла у приміщення без дозволу і її знайшли там вночі. Спеціальні ознаки суб'єкта злочину передбачені лише у ст. 432-8 КК Франції – особа, яка є представником державної влади чи виконує завдання державного апарату при здійсненні ним своїх обов'язків чи покладеного на нього завдання.

Суб'єктивна сторона усіх без винятку складів злочинів, передбачених у проаналізованих статтях кримінальних кодексів, характеризується умисною формою вини.

Деякі кодекси передбачають лише основні склади порушення недоторканності житла (ст. 193 КК Республіки Польща, ст. 186 КК Швейцарії, ст. 432-8 КК Франції, §123 КК ФРН). Тому, наприклад, у судовій практиці ФРН діяння винного, який порушив недоторканність житла та вчиняє у ньому інші злочини, кваліфікують за сукупністю (Tatmehrheit, Realkonkurrenz).

Однак більшість статей проаналізованих кримінальних кодексів передбачає такі кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки, як вчинення злочину: групою осіб (за термінологією КК України) – КК Бельгії, КК Республіки Болгарія, КК Голландії; озброєною особою – КК Бельгії, КК Республіки Болгарія, КК Республіки Сан-Марино; використання погрози (залякування) – КК Голландії, КК Іспанії; із застосуванням насильства (КК Іспанії, КК Республіки Сан-Марино); вночі (КК Бельгії, КК Республіки Болгарія); з використанням засобів, застосувавши які можна викликати переляк (КК Голландії); з наміром забезпечення чи ознайомлення будь-кого з інформацією про торговельні секрети фірми чи за інших особливо обтяжуваних ознак (КК Данії).

В окремих кримінальних кодексах європейських держав (ФРН, Республіка Сан-Марино та Швейцарія) містяться кримінально-процесуальні норми, які вказують, що обов'язковим початком провадження відповідно до їх статей є подача скарги потерпілим.

У проаналізованому кримінальному законодавстві зарубіжних держав за вчинення порушення недоторканності житла передбачені різноманітні покарання*: штраф (Бельгія, Голландія, Данія, Франція, ФРН, Швейцарія, Швеція), тюремне ув'язнення (Бельгія, Голландія, Данія, Республіка Сан-Марино, Франція, Швейцарія), позбавлення свободи (Республіка Болгарія, Іспанія, Республіка Польща, ФРН), обмеження прав (Іспанія), виправні роботи (Республіка Болгарія), обмеження свободи (Республіка Польща).

Проведене дослідження норм кримінального законодавства окремих європейських держав наочно демонструє, що у них створений ефективний механізм кримінально-правової охорони недоторканності житла або іншого володіння особи. Зокрема, в усіх країнах, кримінальні закони яких ми розглянули, передбачається відповідальність за порушення недоторканності житла в окремих статтях кримінальних кодексів, що є свідченням важливості кримінально-правової охорони цього права. При вдосконаленні законодавства України про кримінальну відповідальність необхідно використати позитивний досвід інших країн, зокрема встановити відповідальність не лише за порушення недоторканності житла особи, а й за вчинення таких діянь щодо приміщень, які належать юридичним особам; передбачити можливість порушення недоторканності житла не лише шляхом дії, а й шляхом бездіяльності (незалишення житла винним); закріпити додаткову кваліфікуючу ознаку порушення недоторканності житла – вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб; визнати порушення недоторканності житла або іншого володіння особи злочинном приватного обвинувачення.

* Аналізувалися лише санкції за основні склади відповідних злочинів у зв'язку з тим, що кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки в КК європейських держав суттєво відрізняються від передбачених у ч. 2 ст. 162 КК України.

Список використаних джерел:

1. Уголовный кодекс Бельгии. – СПб: Юридический центр Пресс, 2004. – 561 с.
2. Уголовный кодекс Голландии. – СПб: Юридический центр Пресс, 2001. – 510 с.
3. Уголовный кодекс Дании. – СПб: Юридический центр Пресс, 2001. – 230 с.
4. Уголовный кодекс Испании. – М.: Зерцало, 1998. – 218 с.
5. Уголовный кодекс Республики Болгария. – СПб: Юридический центр Пресс, 2001 – 298 с.
6. Уголовный кодекс Республики Польша. – СПб: Юридический центр Пресс, 2001. – 234 с.
7. Уголовный кодекс Республики Сан-Марино. – СПб: Юридический центр Пресс, 2002. – 253 с.
8. Уголовный кодекс Франции. – СПб: Юридический центр Пресс, 2002. – 650 с.
9. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германия. – СПб: Юридический центр Пресс, 2003. – 524 с.
10. Уголовный кодекс Швеции. – СПб: Юридический центр Пресс, 2001. – 320 с.
11. Уголовный кодекс Швейцарии. – СПб: Юридический центр Пресс, 2002. – 350 с.
12. Страшун Б.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран / Страшун Б.А. – М.: БЕК, 1998. – Т. 3. – 764 с.
13. Конституционное право зарубежных стран: [учебник для вузов] / [под общ. ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо, Л.М. Энтина]. – [2-е изд., перераб.]. – М.: НОРМА, 2005. – 1056 с.
14. Серебренникова А.В. Уголовная ответственность за нарушение неприкосновенности жилища в сравнительном праве (на примере УК Российской Федерации и УК Германии) / Серебренникова А.В. – М.: Макс Пресс, 2002. – 72 с.
15. Малиновский А.А. Уголовное право зарубежных стран / Малиновский А.А. – М.: Новый юрист, 1998. – 128 с.
16. Серебренникова А.В. Уголовно-правовая охрана права человека и гражданина на неприкосновенность жилища по УК Российской Федерации и УК Германии / А.В. Серебренникова // Вестник Московского университета. Серия 11 «Право». – 2003. – № 3. – С. 52–74.

Иван ПРИСЯЖНЮК

**ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА
АБО ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ
ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ**

Резюме

Розглянуто кримінальні кодекси окремих європейських держав на предмет особливостей відповідальності за порушення недоторканості житла чи іншого володіння особи. Зроблено висновок про наявність у них ефективного механізму кримінально-правової протидії цьому складу злочину. На підставі проаналізованого законодавства запропоновано відповідні зміни до Кримінального кодексу України.

Иван ПРИСЯЖНЮК

**ОСОБЕННОСТИ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НАРУШЕНИЕ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ ЖИЛЬЯ
ИЛИ ДРУГОГО ВЛАДЕНИЯ ЛИЦА ПО УГОЛОВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ
ОТДЕЛЬНЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ ГОСУДАРСТВ**

Резюме

Рассмотрены уголовные кодексы отдельных европейских государств на предмет особенностей ответственности за нарушение неприкосновенности жилья или другого владения лица. Сделан вывод о наличии в них эффективного механизма уголовно-правового противодействия этому составу преступления. На основании проанализированного законодательства предложены соответствующие изменения в Уголовный кодекс Украины.

Ivan PRYSYAZHNYUK

**PECULIAR FEATURES OF LIABILITY FOR VIOLATING HOME
IMMUNITY OR OTHER PERSONAL PROPERTY
DUE TO THE FOREIGN CRIMINAL LEGISLATION**

Summary

The criminal code articles in some European countries connected with liability for violating home immunity or other personal property are examined. The conclusion on current mechanisms of legal counteraction these corpus delicti is made. On the ground of analyzed legislation appropriate amendments to the Criminal Code of Ukraine are proposed.